

12. Tam samo. – F.R–1376. – Op.1. – Spr.76.
 13. Tam samo. – F.R–1376. – Op.1. – Spr.77.
 14. Tam samo. – F.R–1376. – Op.1. – Spr.78.
 15. Tam samo. – F.R–1376. – Op.1. – Spr.79.
 16. Tam samo. – F.R–1429. – Op.1. – Spr.179.
 17. Tam samo. – F.R–1429. – Op.1. – Spr.18.
 18. Tam samo. – F.R–3048. – Op.1. – Spr.2.
 19. Tam samo. – F.R–3064. – Op.1. – Spr.2.
 20. Tam samo. – F.R–3071. – Op.1. – Spr.63.
 21. Tam samo. – F.R–3133. – Op.1. – Spr.1.
 22. Tam samo. – F.R–3206. – Op.1. – Spr.3.
 23. Tam samo. – F.R–3214. – Op.1. – Spr.1.
 24. Tam samo. – F.R–3222. – Op.1. – Spr.27.
 25. Tam samo. – F.R–3387. – Op.1. – Spr.1a.
 26. Tam samo. – F.R–4220. – Op.1. – Spr.9.
 27. Tam samo. – F.R–4362. – Op.2. – Spr.1.
 28. Tam samo. – F.R–4438. – Op.1. – Spr.19.
 29. Karbovanec Rejshkomissariata Ukraina [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://ru.wikipedia.org/wiki/Nazva_z_ekrana.
 30. Kosjanenko V. Junac'kyj shhodennyk chasiv nimec'ko-fashysts'koi' okupacii' Sosnyci (Zapysky 1942–1943 rokiv) // Siverjans'kyj litopys. – 1998. – №4 (22). – S.109–124.
 31. Kuznecov G. Kraj nepokorenyj: Chernigovshhina; 1941–1945 gg. – Chernigov. Izdat. kompleks «Desnjans'ka Pravda», 1995. – 252 s.
 32. Martynenko V. Den'gi v Donecke perioda okkupacii 1941–1943 godov. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://infodon.org.ua/stalino/244>. Nazva z ekrana.
 33. Mirgorodskij A. Priluki v gody Velikoi Otechestvennoj vojny. – Ternopol': «Pidruchnyky ta posibnyky», 2008. – 128 s.
 34. Nimec'ko-fashysts'kyj okupacijnyj rezhym na Chernigovshhyni: dobirka dokumentiv ta materialiv / Derzharihiv Chernigiv. obl.; uporjad.: N. Poletun, L. Surabko; vidp. za vyp. A. Nedilja. – Chernigiv, 2000. – 88 s.
 35. Novodid Vira. My nazyvajemo sebe kimovcjamy (Spomyny pro perezhyte pid chas vjny) // Siverjans'kyj litopys. – 2010. – №2–3 (92–93). – S.58–64.
 36. Starchenko V. Ta inshi...: Moje vojenne otroctvo. Nizhyn, 2005. – Ch.1. – K.: TOV «XXI st.: dialog kul'tur», 2008. – 123 s.
 37. Stud'onova L. Doli, obpaleni vjnoj: Dokum. opovid'. – Nizhyn: TOV «Vydavnytvo «Aspekt–Poligraf», 2005. – 168 s.
 38. Ustymenko V. U kozhnogo svoja pravda. Istyna odna: Korjukivka: dovichnyj bil'. – K.: Ukrai'na, 2013. – 440 s.
 39. Snovs'kyj istorychnyj muzej. Fond DM–1108 Spogady Kunavynoi' Niny Fedorivny, 1922 r.n., meshkanky sela Gvozdykivka Snovs'kogo rajonu.
 40. Chernigovshhyna v roky nacysts'koi' okupacii': Dokumenty i materialy / Uporjadn.: O. B. Kovalenko, R. Ju. Podkur, O. V. Lysenko. NAN Ukrai'ny. Instytut istorii' Ukrai'ny; Chernigivs'ka oblasna derzhavna administracija; Chernigivs'ka oblasna rada; Instytut istorii', etnologii' i pravoznavstva im. O. M. Lazarevs'kogo Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. T. G. Shevchenka; Poshukove agentstvo po stvorennju naukovno-dokumental'nyh serialiv «Knyga pam'jati» ta «Reabilitovani istorijeju»; Derzhavnyj arhiv Chernigivs'koi' oblasti. – Chernigiv: Vydavec' Lozovyj V. M., 2013. – 496 s.

Shapovalenko Ye. Yu., specialist in educational methods of Chernihiv regional teacher training institute named after K. D. Ushynskiy (Ukraine, Chernihiv), shapovalenko1982@gmail.com

Trade and exchange relations in peasants of Chernihiv region's everyday life under the occupation regime in 1941–1943

The aim of the study is to characterize the changes that occurred as a result of the occupation of Chernigov region by the Nazis in 1941–1943. On the basis of documentary sources and memoirs of eyewitnesses, many of which were introduced into scientific circulation for the first time, the peculiarities of trade and exchange transactions among the rural population were depicted. The tendencies of the fluctuations of prices on consumer goods, the occupation authority's activities in regulating of dealing, and characteristic of the survival strategies of the rural population of Chernihiv region in terms of food and commodity crisis are represented. Specific examples, which illustrate manifestation of the trade market the regulation, measures against speculation, circulation of money in the occupied territories, and proved the destruction of the old system of trade and monetary relations and the creation of new trade rules and goods provision with the priority in the food supply of the German army.

Keywords: trade, exchange, coercion, peasantry, occupying power.

* * *

УДК 94(477.8)«1944/1947»:329

Галицька–Дідух Т. В.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії
України Факультету історії, політології і
міжнародних відносин, ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»
(Україна, Івано–Франківськ), tamara-halytska@i.ua

ІНФОРМАЦІЙНО–ПРОПАГАНДИСТСЬКА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР 1944–1947 рр. (НА ПРИКЛАДІ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Висвітлюється інформаційно–пропагандистська політика радянської влади у західних областях УРСР 1944–1947 рр. (на прикладі Станіславської області). Проаналізовано мережу органів, що займалися впровадженням радянської інформаційної політики. Проблема забезпечення керівними кадрами вирішувалася шляхом спрямування в західноукраїнській регіон партноменклатури з інших областей УРСР та СРСР. До нижчих ланок залучалося місцеве населення, яке перебувало під постійним контролем.

Зазважено, що ідеологічно–пропагандистська політика радянського уряду охоплювала усі сфери суспільного життя та здійснювала вплив на усі категорії населення. Стверджено, що заходи в ідеолого–пропагандистській політиці спрямовувалися на інформаційний супровід процесів радянзації і інтеграцію Станіславщини в суспільно–політичну, соціально–економічну, етноконфесійну і навіть ментальну матрицю радянської імперії.

Непримиренного характеру набула інформаційна війна між українським національно–визвольним рухом і комуністичним режимом на теренах Станіславщини. Головною метою радянської агітації було виховання неприйняття оунівської ідеології, формування негативного ставлення до ОУН(б) і УПА. Зазначено про використання ідеологічних штампів, а часом і фальшування інформації у повідомленнях про націоналістичне підпілля. Стверджено, що радянський режим поєднав масову ідеологічно–пропагандистську обробку суспільної свідомості та військово–каральні заходи спрямовані проти повстанського руху і населення, що його підтримувало.

Ключові слова: радянський партапарат, агітація, ідеологія, пропаганда, інформаційна політика, радянська, Станіславщина, Українська повстанська армія, Організація українських націоналістів.

Інформаційні війни «не призводять безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при їх веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою. І це породжує легковажне ставлення до них. Тим часом руйнування, яких завдають інформаційні війни в суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком сумірні зі збройними війнами, а часом і перевищують їх наслідки» [38, с. 137]. Сучасна системна пропагандистська антиукраїнська кампанія російської влади, у ході якої застосовуються новітні технічні можливості та маніпулятивні технології, має риси сталінських методів ведення інформаційної війни. Тому дослідження інформаційно–ідейного утвердження радянських органів влади у повоєнний період має і наукове, і практичне значення. У статті висвітлюється інформаційно–пропагандистська політика радянської влади у західних областях УРСР 1944–1945 рр. (на прикладі Станіславської області).

У радянських виданнях інформаційно–ідеологічна політика уряду СРСР аналізувалася виключно з позитивного боку, що було продиктовано партійною лінією (Я. Галан, Б. Дуткевич, В. Беляєв, Я. Вітошинський, П. Винокуров, М. Рубач, М. Гарасименко, А. Москаленко, В. Чередниченко, М. Івасюта, А. Москаленко, М. Скуленко ін.). Ситуація змінилася в період перебудови з появою наукових робіт С. Кульчицького, В. Сергійчука, Г. Дем'яна, Г. Касьянова, В. Даниленка, які, використовуючи нові архівні джерела, вийшли з-під впливу радянських ідеологем. З проголошенням незалежності України вітчизняні історики отримали можливість розкривати нові теми досліджень (О. Рубльов і Ю. Черченко, І. Білас

і П. Брицький, Д. Веденєєв і Г. Биструхін, К. Бондаренко, Б. Ярош, І. Патриляк, Л. Онишко, Т. Першина та ін.). На початку ХХІ ст. інформаційно–пропагандистський вплив радянської влади в Західній Україні у повоєнні роки досліджується у працях В. В'ятровича, І. Андрухів, Р. Грицьківа, В. Гуменюка, Р. Забілого, В. Манзуренка, В. Муравського, В. Ільницького, В. Бабюха, В. Гриневича, Т. Марусик, О. Стасюка, Е. Білоуса, Г. Стародубець, І. Терлюка та ін. Серед діаспорних видань окремо виділимо В. Косика, Т. Гунчака, М. Прокопа, І. Лисяка–Рудницького ін. У працях російських істориків С. Біленко, З. Богатирця, В. Мохова, В. Помогаєва, А. Манойло, М. Бугая, В. Парсadanової переважають штампи радянської ідеології. До дослідження сталінської епохи зверталися у своїх працях такі західні автори як Х. Арендт, Дж. Амстронг, Г. Блумер ін. Незважаючи на значну кількість праць з даної проблематики, залишається поле для нових досліджень інформаційно–ідеологічних заходів органів радянської влади на теренах Станіславщини у повоєнні роки.

До архівних документів з теми дослідження належать нормативно–розпорядчі документи, накази, директиви, інструкції, вказівки, доповідні записки ЦК ВКП(б)–КПРС, ЦК КП(б)У–КПУ обласним, районним комітетам партії, комсомольським, профспілковим організаціям і каральним органам на місцях; оперативні документи, плани, розробки та звіти органів НКВС і НКДБ, які містяться у Галузевому державному архіві Служби безпеки України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державному архіві Івано–Франківської області. Значний джерельний матеріал міститься в опублікованих джерелах: «Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. 1939–1979», «Суспільно–політичний розвиток західних областей УРСР. 1939–1989», «Радянське Прикарпаття», ряді збірників за редакцією В. Сергійчука, «Український національно–визвольний рух на Прикарпатті» за редакцією М.Кугутяка ін. Вагомим джерелом є радянська преса, зокрема газети «Правда», «Прикарпатська правда».

Весною–літом 1944 р. Станіславська область була звільнена від нацистських загарбників. З метою утвердження в регіоні радянської влади здійснювалися заходи щодо уніфікації усіх сфер життя відповідно до загальносоюзних взірців. В першу чергу, це стосувалося керуючих органів влади. До 1 серпня 1944 р. у західноукраїнських областях з 220 райкомів і 19 міськомів партії відновлено роботу 180 райкомів і 15 міськомів [41, с. 13]. На 1 листопада 1944 р. обласна парторганізація нараховувала в своїх рядах 1587 комуністів [3, арк. 7]. Функції радянських державних установ на місцях виконували відділи виконкомів, які знаходилися під впливом партійних органів. Міста були центрами радянської адміністрації, в яких розміщувалися збройні частини і війська НКВС, винищувальні загони і т.п. Разом з тим у сільських масивах Станіславщини, за визнанням радянського партапарату, діяльність повстанських загонів не давала можливості створити районний сільський актив.

Безпосередньо інформаційною політикою займалися управління агітації і пропаганди та відділи пропаганди і агітації у складі обласної, міської, районної парторганізацій. У відділах пропаганди і агітації працювали завідувачі та штатні інструктори–пропагандисти. Вони займалися

підготовкою агітаторів з місцевого активу, проведенням лекцій, семінарів із залученням працівників редакцій газет ін. Значна роль відводилася посиленню впливу на молодь через формування комсомольських організацій. У «Прикарпатській правді» від 6 січня 1946 р. зазначалося: «Комсомольці–активісти керують агітколлективами, працюють агітаторами по селах, завідують агітпунктами, працюють в складі дільничних виборчих комісій, обладнують їх приміщення, склали, а тепер перевіряють списки виборців, готують лозунги і плакати, допомагають ліквідувати неписьменність серед неписьмених виборців, до дня виборів готують художні виступи гуртків самодіяльності» [30].

На інформаційну роботу з населенням у період підготовки до виборів мобілізувалися усі партійні структури, дільничні комісії. Роботу райкомів контролювали відповідальні працівники обкомів. Створювалися гуртки, у яких шляхом інформаційного тиску проводилася агітаційно–масова робота. Зокрема, у Станіславській області було організовано 19430 гуртків «по вивченню Сталінської конституції та виборчого закону» [19, арк. 29]. Місцеві партпрацівники звітували: «...ми використовуємо місцевий матеріал – фанеру, яку і малюємо. На фанері написали і будемо писати відповідні статті з Положення про вибори і Сталінської Конституції» [19, арк. 6].

Особливе місце відводилося кадровому забезпеченню радянських органів влади, які реалізовували ідеологічно–інформаційну політику уряду. Керівні посади в них займали вихідці із східних регіонів УРСР або РСФРР, оскільки до місцевого населення відносилися з недовірою. Зокрема, за Постановою ЦК КП(б)У в Західну Україну направляли випускників Харківської і Дніпропетровської партшкіл [10, арк. 47]. Загалом протягом 1945 р. у західноукраїнський регіон було спрямовано 35 тис. відповідальних працівників, з них – партійних працівників – 1337, комсомольських – 1210, прокуратури – 185, органів МВС і МДБ – 3724, промисловості – 4416, сільського господарства – 4637, торговельних і фінансових – 1191, працівників освіти, культури та охорони здоров'я – 16047 осіб [44, с. 17]. Значну кількість серед прибулих кадрів складали росіяни, особливо в репресивно–каральних органах [39, с. 195]. На думку П. Киридон, рисою наменклатури у повоєнний період став «іммунітет проти самостійності в мисленні та діях» [42, с. 60].

У нижчі ланки номенклатури входили місцеві кадри, які знаходилися під пильним контролем влади. В західноукраїнському регіоні охопленому національно–визвольним рухом для радянського уряду принциповим було віднайти соціальну базу. Опорою у реалізації ідеологічної політики більшовиків була інтелігенція, представники якої оцінювалися з точки зору дотримання партійної лінії марксизму–ленінізму. Відповідна ідеологічна обробка відбувалася на нарадах, зборах, конференціях інтелігенції з метою «працювати над розширенням свого політичного і культурного кругозору». Якщо у 1939–1941 рр. діяли 832 агітколлективи [13, арк. 79], то у першому кварталі 1948 р. їх налічувалося 1017 [8, арк. 24–31]. Тільки у Снятинському районі восени 1944 р. «доповідачі і лектори із районного партійного і радянського активу... прочитали 107 лекцій і доповідей на різноманітні політичні теми, якими охоплено 32 800

осіб. Організовано 32 кружки по вивченню книги Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу», в яких займається 530 чоловік. Проведено 50 вечорів художньої самодіяльності в районному центрі і 55 вечорів в селах» [3, арк. 22].

Про примусовий характер лекцій свідчить рішення Політбюро ЦК КП(б)У від 27 листопада 1947 р. «Про покращення роботи відділів пропаганди і агітації обкомів, міськкомів, райкомів КП(б)У і управління пропаганди», за яким організовувалися лекції по вивченню історії ВКП(б) для робітників та інтелігенції, встановивши «суворий контроль за відвідування лекторія» [14, арк. 1, 7–8].

Незважаючи на розмах ідеолого–пропагандистської роботи, радянський уряд України дорікав, що «партійні організації Станіславської області ... проявляють повільність і організаційну слабкість в розгортанні масово–політичної роботи» [3, арк. 22–23]. Радянське керівництво зобов'язувало обкоми КП(б)У західних областей докорінним чином покращити політичну роботу серед населення, звернувши особливу увагу на те, щоб партійно–політичною роботою були охоплені всі села, підприємства і установи.

До підприємств прикріплювався партійний і комсомольський актив, силами якого створювалися агітколлективи, які проводили лекції, забезпечувався випуск стінних газет. При райпарткомках організовувалися заняття з керівниками агітколлективів, які співпрацювали із сільськими агітаторами.

Однією із форм агітаційно–пропагандистської роботи були мітинги, присутність на яких забезпечувалася адміністративним методом. Примусовими методами проводилися святкування радянських свят: річниці Жовтневої революції, дня Червоної армії, Першого травня іт.

Для формування позитивного іміджу влади кінопересувні бригади демонстрували радянські художні і документальні фільми, після перегляду яких організовувалися танці. Значну роль в ідейно–політичній пропаганді відігравали будинки культури, сільські клуби, клуби молоді, профспілкові клуби, «червоні кутки». Зокрема, у містах Станіславської області у 1944 р. працювало 75 шкіл, 16 кіноустановок, кінотеатри у Станіславі, Коломиї, Городенці, Снятині, Калуші, Станіславська і Коломийська музичні школи, державна філармонія іт. [3, арк. 17–35].

Для радянського уряду важливо було контролювати усі верстви населення, ідеологічно впливаючи на нього [33]. З цією метою використовувалася преса і радіо. Зокрема, тільки у 1947 р. було випущено 257 номерів «Прикарпатської правди» [25, арк. 8]. Значні кошти витрачалися на розширення мережі радіомовлення на Станіславщині [26, арк. 4].

Отже тоталітарний режим володів значними ресурсами: значна кількість політпрацівників і пропагандистів, радіостудії, засоби масової інформації, мережа шкіл і гуртків партійно–політичної освіти.

Усі пропагандистські інституції були залучені до кампанії формування спільної радянської соціальної ідентичності, утвердження у свідомості місцевого населення ідей «радянського патріотизму». Основними темами радянського пропагандистського апарату були: державний устрій СРСР, марксизм–ленінізм, короткий курс

ВКП(б), виборча система в Радянському Союзі, міжнародне становище, «Велика Вітчизняна війна»; що дала радянська влада трудящим західних областей; західні області у сталінській п'ятирічці; принципи планування народного господарства СРСР; стаханівський рух, індустріалізація країни, трудова дисципліна, охорона соціалістичної власності; державні позики СРСР; становище молоді в СРСР і в капіталістичних країнах; роль інтелігенції в соціалістичному будівництві, культурне будівництво в західних областях УРСР; служба в Червоній армії – священний обов'язок громадян [6, арк. 106].

Зокрема, пропагуючи ідею возз'єднання українських земель у складі УРСР і радянський спосіб життя, агітатори критикували соціально–економічну політику Австро–Угорщини і Польщі і восхваляли процеси колгоспного будівництва, націоналізації підприємств і банків. Активно насаджувався міф про класову боротьбу малоземельного і безземельного селянства із заможним куркульством. Будь–які негативні прояви колгоспного ладу пояснювалися випадками місцевого куркульства, яке начебто було лакеєм буржуазних націоналістів. Тому ставилося завдання «ізолювати куркуля і виврати з–під його впливу бідноту і середняків». У пресі наводилися фальшиві факти масового вступу селян у колгоспи. Насправді у перші повоєнні роки колективізація відбувалася повільно. На 1 серпня 1946 р. у Станіславській області діяв 21 колгосп [11, арк. 19]. Тільки у 1950 р. у колгоспах перебувало 96,8% селянських господарств Станіславської області [34, с. 242].

Робітничий клас постійно піддавався ідеолого–політичному впливу через пропаганду соціалістичних змагань, проведення відповідних бесід в бригадах, зокрема, про ліквідацію безробіття, про зміцнення трудової дисципліни, створення «дошки пошани» іт. [27]. Зокрема, у четвертому кварталі 1946 р. на підприємствах лісової та нафтової промисловості області діяло 30 радянських агітбригад (608 чол.) [7, арк. 51].

Активно спекулювалися ідеї стаханівського руху. Радянський уряд вимагав від партійних, профспілкових і господарських організацій «розвивати такі форми соціалістичного змагання, як колективна стахановська робота дільниць і цехів, рух швидкісників, багатOVERстатне обслуговування, змагання по професіях» [35, с. 137]. У «Прикарпатській правді» була опублікована передовиця такого змісту: «Машиніст Станіславського депо тов. Никитін в грудневому змаганні транспортників завоював звання кращого машиніста Радянського Союзу 9 лютого в честь виборів у Верховну Раду СРСР» [31].

Популізм радянської пропаганди відрізнявся від практики примусових вилучень коштів у населення, зокрема через реалізацію облігацій державних позик. Партійні й профспілкові організації нав'язували робітникам масову підписку, відраховуючи певний відсоток заробітної платні у вартість облігацій.

Значна увага приділялася вихованню молоді у партійному дусі, адже саме вона мала стати опорою радянської влади у західноукраїнських областях і поповнити лави комуністичної партії. На 1 січня 1947 р. відновлено 892 школи [32]. Загалом підвищення освітнього рівня супроводжувалося процесами русифікації, ідеологізації та атеїзму. Усвідомлюючи дієвість націоналістичної пропаганди, радянські парткерівники

закликали «розгорнути велику політичну роботу серед населення і особливо серед молоді, відірвати молодь та інтелігенцію з-під націоналістичного впливу» [15, арк. 53]. Заступник секретаря ЦК КП(б)У Стоянець на зборах партійного ативу Станіславської області 12 липня 1947 р. застерігав, що «Оунівці тримають курс на молодь, за рахунок цього підтримують своє існування, а ми в своїй політичній роботі погано працюємо серед молоді, не протиставляємося цій роботі, яку проводять ОУНівці особливо явно в учбових закладах... Так що у справі роботи з молоддю потрібно приділити більше уваги» [18, арк. 106]. Під інформаційно-пропагандистський вплив підпадали також жіноцтво (відділи по роботі серед жінок при обкомах і райкомах, жіночі ради на місцях), люди похилого віку (відбулися з'їзди, зльоти).

Одним із головних напрямів ідеологічно-пропагандистської політики радянського уряду була дискредитація українського національно-визвольного руху. «Потрібно протиставити населення бандитам, потрібно, щоб саме населення бандитів було. Адже неможлива одностороння військова робота. До тих пір, поки населення незалучимо до боротьби з бандитами, наші успіхи будуть не дуже добрі» [16, арк. 35–40]. При цьому Станіславська область вважалася найбільш «ураженою бандитизмом», тому чисельність військ НКВС удвічі, а то й утричі переважала інші області Західної України [40, с. 29]. Для придушення повстанського руху мобілізували: відділ боротьби з бандитизмом, відділ 2–Н, внутрішні та прикордонні війська, агентурно-бойові групи, а також армійські підрозділи, винищувальні батальйони, групи охорони громадського порядку та групи радпартактиву. Зокрема, в Станіславській області на початок 1945 р. було 1163 інформаторів «з числа контрреволюційного елементу» [24, арк. 34]. До середини 1945 р. було створено 157 спеціальних провокативних груп, які діяли під виглядом загонів УПА. На початок 1946 р. в області діяв 191 батальйон і 3905 стрибків, а у квітні – 488 батальйон і 9880 стрибків [17, арк. 40]. Станом на травень 1946 р., за даними обкому, в середовищі підпілля було 23 радянські агенти, 2 резиденти і 182 інформатори (секоти) [34, с. 51].

Поруч із репресивно-каральними методами радянський уряд використовував потужний ідеолого-політичний тиск. Для радянської влади в умовах інформаційної блокади важливим було створення образу ворога в обличчя ОУН (б) і УПА. З цією метою зусилля радянських агітаторів спрямовувалися на фальшування інформації, зокрема щодо не підтримки місцевим населенням УПА і ОУН, приховування масштабів розгортання повстанського руху, описом «злочинів українсько-німецьких націоналістів» [5, арк. 16]. Спекулюючи бажанням ідеологічно нестійкої частини упівців до мирного життя і припинення кровопролиття, у «Прикарпатській правді» публікувалися листи колишніх повстанців, які стверджували, що оунівці – «наймити німецьких загарбників» [28]. Для радянської влади був важливим заклик цих псевдопатріотів до виходу з УПА за їх прикладом [29]. Загалом з 1944 по 1949 рр. було проголошено 9 амністій [36, с. 24]. Дійсний характер амністій відображає лист колишнього повітового керівника ОУН Городенківщини до секретаря Станіславського обкому КП(б)У від 14 квітня 1945 р.: «... мені було приобіцяно і запевнено мене, що все буде

сповнене, ба що більше, не знаю з якою метою мені були приобіцяні ще навіть неймовірні обіцянки, прямо «золоті гори» (що нібито за своє зголошення і за поміч у ліквідації бандитизму зістану нагороджений, що я зістану відразу членом або щонайменше кандидатом партії, що я зі своєю родиною буду забезпечений всім на ціле життя і цілий ряд інших неймовірних обіцянок).

Але на ділі справа мається зовсім інакше. Я переконався, що ті всі обіцянки (належні і неналежні) були пустими словами» [2, арк. 4].

На початку 1945 р. радянським керівництвом у постанові «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України» передбачена серія заходів: агітаційно-пропагандистська робота в селах, розширення мережі агентури, проведення обліку населення до 15 лютого у сільській місцевості західних областей УРСР. Не обліковані, вказувалося у документі, «будуть вважатися учасниками банд і до їхніх родичів будуть застосовуватися репресії, аж до арешту і виселення». У Станіславській області його із значними труднощами провели у 520 сільрадах із 695 наявних [1, арк. 141–142].

З метою знищення соціальної бази підпільно-повстанського руху здійснювалася мобілізація чоловічого населення у радянську армію згідно постанови «Про мобілізацію радянських громадян у звільнених від німецької окупації районах Західної України і Західної Білорусії» від 25 січня 1944 р. Роз'яснювальну роботу щодо мобілізації в радянську армію проводили в населених пунктах партійні агітатори [23, арк. 7–7зв]. Однак масовою була неявка населення на призовні пункти. У радянських звітах наводяться наступні дані: «З квітня по 10 травня 1944 р. згідно з планів мало явитися на пункти призову 38 512 осіб, а з'явилося лише 36 881 особа. Не з'явилося 1631. До 21 серпня мало з'явитися 30 268 осіб, з'явилося лише 14 965, ухиляються від призову – 15 303». Перешкодою для успішного проведення призову і мобілізації партпрацівники називали діяльність українських повстанців, якими нищилися списки обліку військовозобов'язаних, страчувалися відповідальні працівники. Зокрема, 16 серпня 1944 р. в с. Пійло Калуського району повстанці вбили «одного з кращих голів сільради, секретаря сільради і трьох бійців винищувального батальйону за те, що останні добре організували явку військовозобов'язаних на збірний пункт райвійськкомату» [4, арк. 140–143]. 12 вересня 1944 р. у Богородчанах здійснено напад на будинок военкомату [12, арк. 250зв].

Зауважимо, що радянська пропаганда «носила наступальний характер» [21, арк. 8–9; 19, арк. 100]. З метою дискредитації національно-визвольного руху партапарат проводив гучні ідеологічні кампанії у засобах масової інформації по викриттю українсько-німецьких зв'язків в період Другої світової війни, ролі Греко-католицької церкви у цій співпраці, реквізиційної політики ОУН і УПА, за допомогою якої вирішувалася проблема постачання харчів і фуражу, репресивних заходів СБ щодо цивільного населення, саботажних акцій, в тому числі руйнування промислових об'єктів, адміністративних споруд, виробничих приміщень, клубів і т.п. Зокрема, стверджувалося про ворожий антинародний характер ідеології «українсько-німецького буржуазного

націоналізму» [9, арк. 87]. У місцевій пресі поширювалася фальшива інформація про те, що начебто місцеві жителі звертаються із заявами про розташування повстанських криївок з метою їх знищення. Радянська пропагандистська машина з метою дезорганізації підпільної боротьби насаджувала відчай і розгубленість серед місцевого населення інформацією про нечисельність «оунівських банд» і приреченість їх спротиву [15, арк. 50]. Зокрема, поширювалися чутки такого змісту: «Основна маса трудящих району (Городенківського – Т. Г–Д.) перестали вірити в проведену оунівським підпіллям агітацію про створення націоналістичної самостійної держави в Україні, а навпаки, висловлюють думку про те, що оунівське підпілля в швидкому часі перестане існувати...» [20, арк. 5].

У руках радянського державного апарату знаходилися значні сили для придушення не тільки збройної боротьби, але й усунення націоналістичної агітації, зокрема «вилучення розкидуваних і розклеюваних оунівцями антирадянських листівок» [22, арк. 53].

Окремим напрямом інформаційної політики в західних областях УРСР була антирелігійна кампанія (заборона викладання релігії в школах, згорання діяльності релігійних освітніх закладів, обґрунтування необхідності репресій проти церковних діячів ін.). У квітні 1945 р. розпочалися арешти греко-католицького духовенства, які викликали негативну реакцію західноукраїнського населення. 28 травня 1945 р. члени ініціативної групи звернулися із закликком переходу уніатів у православ'я. Репресивні методи щодо духовенства призводили до того, що «можна було залякати і найвідважніших та підкорити їх і отримати різні покайні заяви» [43, с. 484]. Однак значна частина греко-католицького духовенства категорично висловилися проти переходу у православ'я. На захист УГКЦ виступили і повстанці. Слід зауважити, що репресивна політика радянської влади давала простір українському національно-визвольному руху на Станіславщині, який, маючи підтримку з боку місцевого населення, ще протягом майже десяти років продовжував боротьбу за незалежну Україну.

Таким чином, керівництво ідеологічно-пропагандистською політикою на Станіславщині здійснювалося управлінням агітації і пропаганди та відділами пропаганди і агітації у складі обласної, міської, районної парторганізацій. Центрами масово-політичної роботи на місцях були будинки культури, сільські клуби, клуби молоді, профспілкові клуби і т.д. Партійними осередками з метою охоплення усіх верств населення створено широку мережу агітбригад. З метою формування радянської свідомості в західноукраїнському регіоні використовувалися засоби масової інформації. Поширювалася інформація, яка влаштовувала сталінський режим, зачасти у ній перекручувалися факти з метою маніпулювання масовою свідомістю. Здійснювалася ідеологічно-інформаційна підтримка процесів колгоспного будівництва, проведення соцзмагань, критика українського національно-визвольного руху, УГКЦ. Основною метою ідеологічно-пропагандистської політики був інформаційний супровід процесів радянзації і включення Станіславщини у загальносоюзні процеси. Сталінський режим поєднав масовану ідеологічно-пропагандистську обробку

суспільної свідомості та військово-каральні заходи спрямовані проти повстанського руху і населення, що його підтримувало. Тому ідеологічно-пропагандистська діяльність радянських органів в перші повоєнні роки на Станіславщині наштовхувалася зачасти на нерозуміння і протидію місцевого населення.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.16. – Спр.29.
2. Там само. – Оп.16. – Спр.1713.
3. Там само. – Оп.23. – Спр.893.
4. Там само. – Спр.928.
5. Там само. – Спр.4209.
6. Там само. – Спр.4475.
7. Там само. – Спр.4974.
8. Там само. – Оп.70. – Спр.1231.
9. Там само. – Спр.1306.
10. Там само. – Спр.2110.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.Р–27. – Оп.17. – Спр.6554.
12. Там само. – Ф.3833. – Оп.2. – Спр.89.
13. Державний архів Івано-Франківської області. – Ф.1–П. – Оп.1. – Спр.6.
14. Там само. – Спр.83.
15. Там само. – Спр.169.
16. Там само. – Спр.170.
17. Там само. – Спр.404.
18. Там само. – Спр.588.
19. Там само. – Ф.9–1. П. – Оп.1. – Спр.62.
20. Там само. – Ф.12–П. – Оп.1. – Спр.104.
21. Там само. – Ф.Р–17–П. – Оп.1. – Спр.47.
22. Там само. – Ф.Р–25–П. – Оп.1. – Спр.43.
23. Там само. – Ф.Р–753. – Оп.1. – Спр.2. – Т.1.
24. Там само. – Спр.63.
25. Там само. – Ф.Р–1150. – Оп.1. – Спр.11.
26. Там само. – Ф.Р–1918. – Оп.1. – Спр.19.
27. Прикарпатська правда. – 1944. – 16 липня.
28. Прикарпатська правда. – 1945. – 13 січня.
29. Прикарпатська правда. – 1945. – 7 лютого.
30. Прикарпатська Правда. – 1946. – 6 січня.
31. Прикарпатська правда. – 1946. – 14 лютого.
32. Прикарпатська правда. – 1947. – 8 лютого.
33. Червоний прапор. – 1949. – 26 лютого.
34. Звіт секретаря Станіславського обкому КП(б)У Слоня голові РНК УРСР М. Хрушову про перебіг заходів, з ліквідації ОУН та УПА на території області у травні 1945 р. // Український національно-визвольний рух на Прикарпатті а ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Кугутяк М. – Т.2. – Кн.2 (1945–1946). – Ів.–Фр.: КПФ «Лік», 2010.
35. Промышленность и рабочий класс Украинской ССР. 1946–1950. Сборник документов и материалов. – К., 1980.
36. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К.: Дніпро, 1998.
37. Андрухів І. О., Француз А. Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959): Суспільно-політичний та Історико-правовий аналіз / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. – Рівне – Івано-Франківськ, 2001.
38. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Ю. О. Горбань // Вісник НАДУ. – 2015. – №1. – С.136–141.
39. Гулай В. Кадрова політика радянського режиму в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) / В. Гулай // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип.37. – Ч.2. – С.190–204.
40. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї / В. Ільницький // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип.13. – С.21–45.
41. Кірсанова О. А. Розвиток політичної активності трудящих західних областей УРСР у процесі будівництва основ соціалізму / О. А. Кірсанова. – К., 1981.

42. Киридон П. В. Імідж представника партійно-державної номенклатури Української РСР повоєнного десятиріччя / П. В. Киридон // Слов'янський вісник: зб. наук. праць / Рівненський ін-т слов'янознавства. – Рівне, 2012. – Вип. 13. – С. 57–60.

43. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / С. Мудрий. – Івано-Франківськ, 1999.

44. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях, 30–50-ті роки XX століття (історико-політологічний аспект) / Б. О. Ярош. – Луцьк, 1995.

References

1. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy. – F.1. – Op.16. – Spr.29.

2. Tam samo. – Op.16. – Spr.1713.

3. Tam samo. – Op.23. – Spr.893.

4. Tam samo. – Spr.928.

5. Tam samo. – Spr.4209.

6. Tam samo. – Spr.4475.

7. Tam samo. – Spr.4974.

8. Tam samo. – Op.70. – Spr.1231.

9. Tam samo. – Spr.1306.

10. Tam samo. – Spr.2110.

11. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrainy. – F.R–27. – Op.17. – Spr.6554.

12. Tam samo. – F.3833. – Op.2. – Spr.89.

13. Derzhavnyj arhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti. – F.1–P. – Op.1. – Spr.6.

14. Tam samo. – Spr.83.

15. Tam samo. – Spr.169.

16. Tam samo. – Spr.170.

17. Tam samo. – Spr.404.

18. Tam samo. – Spr.588.

19. Tam samo. – F.9–1. P. – Op.1. – Spr.62.

20. Tam samo. – F.12–P. – Op.1. – Spr.104.

21. Tam samo. – F.R–17–P. – Op.1. – Spr.47.

22. Tam samo. – F.R–25–P. – Op.1. – Spr.43.

23. Tam samo. – F.R–753. – Op.1. – Spr.2. – T.1.

24. Tam samo. – Spr.63.

25. Tam samo. – F.R–1150. – Op.1. – Spr.11.

26. Tam samo. – F.R–1918. – Op.1. – Spr.19.

27. Prykarpats'ka pravda. – 1944. – 16 lypnja.

28. Prykarpats'ka pravda. – 1945. – 13 sichnja.

29. Prykarpats'ka pravda. – 1945. – 7 ljutogo.

30. Prykarpats'ka pravda. – 1946. – 6 sichnja.

31. Prykarpats'ka pravda. – 1946. – 14 ljutogo.

32. Prykarpats'ka pravda. – 1947. – 8 ljutogo.

33. Chervonyj prapor. – 1949. – 26 ljutogo.

34. Zvit sekretarja Stanislavs'kogo obkomu KP(b)U Slonja golovi RNK URSR M. Hrushovu pro perebig zahodiv, z likvidacii OUN ta UPA na terytorii oblasti u travni 1945 r. // Ukrain's'kyj nacional'no-vyzvol'nyj ruh na Prykarpatti a XX stolitti. Dokumenty i materialy / vidp. red. prof. Kugutjak M. – T.2. – Kn.2 (1945–1946). – Iv.–Fr.: KPF «Lik», 2010.

35. Promyshlennost' i rabochij klass Ukrainskoj SSR. 1946–1950. Sbornik dokumentov i materialov. – K., 1980.

36. Sergijchuk V. Desjat' buremnyh lit. Zahidnoukrai'ns'ki zemli u 1944–1953 rr. Novi dokumenty i materialy / V. Sergijchuk. – K.: Dnipro, 1998.

37. Andruhiv I. O., Francuz A. J. Stanislavshchyna: dvadcat' buremnyh lit (1939–1959): Suspil'no-politychnyj ta Istoryko-pravovyj analiz / I. O. Andruhiv, A. J. Francuz. – Rivne – Ivano-Frankivs'k, 2001.

38. Gorban' Ju. O. Informacijna vijna proty Ukrainy ta zasoby i'i vedennja / Ju. O. Gorban' // Visnyk NADU. – 2015. – №1. – S.136–141.

39. Gulaj V. Kadrova polityka radjans'kogo rehymu v zahidnyh oblastjah Ukrainy (druga polovyna 40-h – 50-ti roky XX st.) / V. Gulaj // Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija Istorychna. – L'viv, 2002. – Vyp.37. – Ch.2. – S.190–204.

40. Il'nyč'kyj V. Radjans'ki karal'no-represyvni organy: osoblyvosti formuvannja v Karpats'komu kraji' / V. Il'nyč'kyj // Aktual'ni pytannja humanitarnykh nauk. – 2015. – Vyp.13. – S.21–45.

41. Kirsanova O. A. Rozvytok politychnoi' aktyvnosti trudjashhyh zahidnyh oblastej URSR u procesi budivnyctva osnov socializmu / O. A. Kirsanova. – K., 1981.

42. Kyrydon P. V. Imidzh predstavnyka partijno-derzhavnoi' nomenklatury Ukrain's'koi' RSR povojennogo desjatyrichchja / P. V. Kyrydon // Slov'jans'kyj visnyk: zb. nauk. prac' / Rivnens'kyj in-t. slov'janoznnavstva. – Rivne, 2012. – Vyp.13. – S.57–60.

43. Mudryj S. Narys istorii' Cerkvy v Ukraini' / S. Mudryj. – Ivano-Frankivs'k, 1999.

44. Jarosh B. O. Totalitarnyj rezhym na zahidnoukrai'ns'kyh zemljah, 30–50-ti roky XX stolittja (istoryko-politologichnyj aspekt) / B. O. Jarosh. – Luc'k, 1995.

Halytska-Didukh T. V., candidate of historical sciences, A.P in history of Ukraine of Faculty of history, poliology and foreign affairs of Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk (Ukraine, Ivano-Frankivsk), tamara-halytska@i.ua

The informational and propaganda policy of the Soviet power in the western regions of the Ukrainian SSR in 1944–1947 (on the example of Stanislaviv region)

The article outlines the informational and propaganda policy of the Soviet power in the western regions of the USSR in 1944–1945 (on the example of Stanislaviv region). The network of bodies involved in the implementation of the Soviet information policy, was analyzed, especially their staffing. The problem of providing management personnel was solved by directing of the party nomenclature from other regions of the Ukrainian SSR and the Soviet Union to the Western Ukraine region, which, on the one hand, served the will of the Stalinist regime and, on the other hand, had the experience of state and party work; as well as employees of the higher and secondary schools, institutions of culture, science, health care, specialists in industry and transport, etc. The lower sections involved the local population, which was under constant control.

The forms and methods of the Soviet government ideological and informational influence on the local population are characterized. It was argued that the measures in ideological and propaganda policy were directed at informational support of the processes of Sovietization and integration of Stanislavivschyna into the sociopolitical, socio-economic, ethnoconfessional and even mental matrix of the Soviet empire.

An informational war between the Ukrainian national liberation movement and the communist regime in the Stanislaviv region has become irreconcilable. The Soviet propaganda measures aimed at undermining of the social base of the nationalist underground have been analyzed. The main purpose of the Soviet agitation was to cultivate the rejection of OUN ideology, the formation of a negative attitude towards the OUN (b) and the UPA. It was argued that the Soviet regime combined a massive ideological and propaganda treatment of public consciousness and military-punitive measures directed against the insurgent movement and the people who supported it.

Keywords: Soviet party apparatus, agitation, ideology, propaganda, information policy, Sovietization, Stanislavivschyna, Ukrainian insurgent army, Organization of the Ukrainian nationalists.

* * *

УДК 94(477.54)«1941/1943»

Свинаренко Н. О.,

кандидат історичних наук, доцент,
ХНЕУ ім. С. Кузнеця (Україна, Харків),
nsvinarenko2@gmail.com

Добрунова Л. Е.,

кандидат історичних наук, доцент,
ХНЕУ ім. С. Кузнеця (Україна, Харків),
dobrunova.l@rambler.ru

ЕВАКУАЦІЯ ПРОВІДНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ, НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ ХАРКОВА У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНАНОЇ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНАНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проаналізовано сучасну вітчизняну наукову літературу, де розглядається проблема евакуації провідних закладів вищої освіти, науки та культури Харкова з 1941 р. до звільнення вказаної території від гітлерівців. Виявлено причини, котрі не сприяли ширшому та детальнішому висвітленню проблеми евакуації наукових та культурних цінностей з Харкова у сучасній вітчизняній історіографії. Звернено увагу на недостатній рівень та обсяг висвітлення даної проблеми у сучасній вітчизняній історіографії та її одноманітний виклад. В підручниках, навчальних посібниках, курсах лекцій,